תנ"ך tenachon

De Profeten, meegelezen met de leraren van Talmoed en Midrasj en met de grote Joodse verklaarders van de Middeleeuwen tot heden

7

Samengesteld door Eli Whitlau in nauwe samenwerking met Rabbijn Yehuda Aschkenasy en met medewerking van drs. Dodo van Uden en dr. Marcus van Loopik

Jesjajahoe's voortgaande profetie

1 : 1 De *schouwing van Jesjajahoe de zoon van Amots, die hij schouwde over Jehoeda en Jerusalem, in de dagen van Oeziahoe, Jotam, Achaz, Jechizkiahoe, koningen van Jehoeda.*
Aldus de aanhef van het boek Jesjajahoe, het boek dat in de Hebreeuwse bijbel volgt op de boeken der Koningen. De laatste hoofdstukken (2Kon. 17-25) beschrijven de ondergang, eerst van het noordrijk Israel en vervolgens van Jehoeda. Jesjaja profeteert over (en in) Jehoeda en Jerusalem, in de periode van de genoemde koningen: van rond 760 tot na de dood van Chizkia in 698. Hij sterft onder Chizkia's zoon Menasjè. Hij maakt dus wel de ondergang van het noordrijk mee (722), maar niet die van Jehoeda. Binnen die periode profeteert in Jehoeda ook Micha. (Amos en Hosjea profeteerden tijdens het leven van Jesjaja in het Noordrijk). Jesjaja's profetieën betreffen voor een belangrijk deel de verlossing van Jehoeda uit de macht van Asjoer. Hij voorziet echter ook de opkomst van Bavel, dat het grootste deel van het volk in ballingschap zal brengen (39 : 5-8). En in het tweede deel van zijn boek beschrijft hij de verlossing uit die ballingschap en de terugkeer van het volk naar Jehoeda, waar het een stralende toekomst wacht in een nieuw Jerusalem en met een nieuwe Tempel. Hij voorziet dus ontwikkelingen die hij zelf niet heeft meegemaakt. Staan we daarom eerst stil bij de betekenis van profetie. En van het woord 'schouwen' waarmee zijn boek begint.
Datgene wat hem geschouwd is, is de grondstruktuur van de geschiedenis. De traditie legt er de nadruk op *dat het bij profetie niet gaat om het voorspellen van de toekomst*. De profeten voorspellen geen toekomst, maar maken de grondstruktuur van de geschiedenis zichtbaar in hun tijdsgewricht en daarmee in elk toekomstig tijdsgewricht. En die grondstruktuur is dat alleen de onderwerping aan Gods geboden van menselijkheid tot verlossing leidt, en het falen daarin tot chaos. Steeds wanneer Israel in meerderheid de Eeuwige als de ware koning herkent, breekt als het ware een stukje van de uiteindelijke verlossing door. Maar wanneer in de rust die dan volgt de krachten van de overmoed weer de overhand krijgen, wordt het volk opnieuw beproefd. Net zolang tot alle krachten in individu en volk zijn gezuiverd en verlost. Aldus het leerproces van de geschiedenis, dat in de latere traditie wel wordt aangeduid als de geboorteweeën van de Masjiach. De profetische boeken leren latere generaties deze struktuur in de verwarringen van de eigen tijd en de eigen harten te

Jesjajahoe 1-6 / Jesaja 1-6

Overzicht
De eerste profetieën 1 : 5
De wijding van Jesjaja 6
(Voor een overzicht van het hele boek, alsmede voor passages die al behandeld werden in *Tenachon over de Tora* zie p. 100)

Inhoud
Jesjaja's voortgaande profetie 97
De mens Jesjaja 98
Jesjaja's profetische ervaring 99
Struktuur van het boek Jesjaja 100
De eenheid van het boek 101
Jesjaja in de profetenvoorlezing 101
Historische achtergrond 101
De grote thema's van Jesjaja 102
Heilig, heilig, heilig 103
Wanneer jullie het gebed veel maakt, hoor Ik niet 104
Omhoogvliedende letters 105
De wijding van Jesjaja 106
De eerste profetie 106
Het lied van de wijngaard 108
Een merkwaardige opdracht 109
De profeet verdedigt zijn volk 110
Jesjaja in het gebedenboek 111
Lernen met Tenachon 112

B. Folkertsma Stichting voor Talmudica Burgemeester Lamboovlaan 18 1217 LD Hilversum Telefoon (035) 21940

onderkennen. De Tora geeft de grondbeginselen; door middel van de profeten na Mosjè laat God zien hoe deze beginselen in de geschiedenis steeds weer worden bevestigd. Wanneer dit het volk is ingeprent, zijn er geen profeten meer nodig. Israel is dan voldoende toegerust om op eigen kracht zijn bestemming verder te volbrengen. Juist omdat de profetie een sleutel is voor alle tijden, kon de profetie met Malachi ophouden. De woorden *Waar geen profetie is, wordt het volk teugelloos* (Spr. 29 : 18) blijven geldig, ook na het ophouden van de profetie. Over de hoofden van de eigen generatie richten de profeten zich tot elke generatie.

Vanuit deze gedachte kunnen we begrijpen hoe Jesjaja's profetieën verder reiken dan zijn eigen leven. Wat hij persoonlijk heeft meegemaakt is de opkomst van Asjoer, de verovering van een groot deel van Jehoeda door Sancheriv, het beleg dat deze voor Jerusalem slaat en de wonderbaarlijke bevrijding daaruit. Wat hij in een groot deel van zijn profetieën profeteert, is de val van Sancheriv en van Asjoer, waarna voor het volk Israel de volledige verlossing zal aanbreken, en het koningschap van het huis van David voor immer zal zijn gevestigd. In deze vorm wordt zijn profetie in de dagen van Chizkiahoe niet bewaarheid. Weliswaar trekt Sancheriv zich terug, wordt het koningschap van Chizkiahoe versterkt en breekt er voor Jehoeda inderdaad een lange periode aan van rust waarin het ontzag voor de Eeuwige en de studie van Tora zich in het volk verbreidt. Er wordt een glimp van de verlossing zichtbaar. Maar de uiteindelijke verlossing is het nog niet.

Wanneer Chizkia zich om steun tot een vreemde mogendheid wendt (Bavel), blijkt ook zijn koningschap nog niet het ware koningschap te zijn. Ook Asjoer is nog niet van het toneel verdwenen. Na enkele jaren onderwerpt het Jehoeda opnieuw (2Kron. 33 : 11). Met andere woorden: omdat de les van de geschiedenis nog niet is geleerd, moet het volk door een volgende cyclus van ontwikkelingen worden beproefd. Jesjaja zinspeelt daar zelf op: *Nu dan, kom, schrijf het op een tafel, die bij hen blijft, teken het op in een boek, opdat het blijft voor een latere dag, voor immer, tot in eeuwigheid. Want een opstandig volk is het, leugenachtige kinderen, kinderen die de Tora van de Eeuwige niet horen willen* (30 : 8-9). In de Talmoed verwoordt men het zo: 'De Heilige Hij zij gezegend had Chizkiahoe tot Masjiach willen maken, en Sancheriv tot Gog en Magog' (bSanhedrin 94a; vgl. voor Gog en Magog Jech. 38-39). Maar hoewel Chizkiahoe een rechtvaardige koning was, faalde hij door tegen de profetieën van Jesjaja in toch de hulp in te roepen van vreemde volken als Egypte. En nadat Chizkiahoe het gezantschap van het opkomende Bavel met groot eerbetoon had ontvangen (2Kon. 20 : 12-19 en Jesj. 39 : 1-8), waarschuwde Jesjaja hem voor de komende Babylonische ballingschap. Daaruit blijkt dat de volledige vervulling van de belofte werd uitgesteld tot de terugkeer uit de ballingschap.

De profetieën die in hoofdzaak betrekking hebben op de verlossing uit Bavel, zijn opgenomen na de profetie over de Babylonische ballingschap (dus na hoofdstuk 39). Dit zijn de profetieën die worden aangeduid als de 'troostreden van Jesjaja'. In het begin van deze troostreden lezen we (40 : 2): *Spreekt tot het hart van Jerusalem en roept haar toe dat haar strijd vervuld is, dat haar ongerechtigheid verzoend is, dat ze uit Zijn Hand dubbel ontvangt voor al haar zonden*. De jaren van

De mens Jesjaja

De naam 'Jesjajahoe' voor de profeet van het gelijknamige boek komt in Tenach alleen in deze vorm voor; in de latere literatuur en in de vertalingen overheerst de kortere vorm 'Jesjaja'. Hebr. *Jesja* betekent 'redding', *ja* is een afkorting van de Godsnaam, en *hoe* betekent 'Hij is'. De naam betekent dus: 'De Eeuwige is de redding' en treft de kern van Jesjaja's profetie. Uit 1 : 1 blijkt dat hij de zoon was van Amots. 2Kron. 32 : 32 leert dat zijn vader zelf profeet was.

Volgens de overlevering (bMegila 10b) was Amots een broer van koning Amatsia (2Kon. 14 : 1); Jesjaja zou dan de neef zijn van diens zoon Oezjahoe (ook Azarja genoemd). In het sterfjaar van Oezjahoe kreeg Jesjaja zijn roeping tot profeet (Jesj. 6). Zijn dochter Chefsiva was volgens de overlevering in bBer. 60 de vrouw van koning Chizkiahoe, en daarmee de moeder van Menasje (2Kon. 21 : 1). Alweer volgens de overlevering (bJevamot 49b) zou Menasje Jesjaja wegens zijn profetieën ter dood hebben gebracht.

Jesjaja had tenminste drie zonen, wier namen zijn profetie weerspiegelen: *Ziet, ik en de kinderen die de Eeuwige me gegeven heeft zijn tot tekenen en tot wonderen in Israel* (8 : 18). Ze heten dan ook Sje'ar Jasjoev ('de rest zal terugkeren': 7 : 3 en zie 10 : 21), Imanoe Eel ('God is met ons': 7 : 14 en zie 8 : 10), Maheer Sjalal Chasj Baz ('Haastige roof, rappe buit': 8 : 3 en zie 8 : 4: *Want eer het jongetje ábba of imma zal kunnen roepen draagt men de rijkdom van Damascus en de buit van Sjomron voor de koning van Asjoer weg*).

Jesjaja had vele leerlingen (8 : 16) die zijn lering voortdroegen. Daarmee zet hij de traditie voort van zijn voorgangers Elyahoe en Elisja. Drie wonderen worden er van hem overgeleverd: de val van Sancheriv (37 : 36), de 'schaduw der graden' (38 : 8) en de genezing van Chizkiahoe (38 : 21).

onderwerping zijn ten einde. Het teken daarvoor is de onderwerping van Bavel door Koresj en het verlof dat hij het volk geeft om de Tempel te herbouwen.
In de troostreden wordt Koresj slechts tweemaal met name genoemd (44 : 28 en 45 : 1). De meeste troostreden houden zich niet bezig met Koresj, maar met de verlossing van Israel, die zal komen door de Hand Gods en die alle volken de grootheid Gods laat zien. Naar de letter zijn ook deze profetieën niet in vervulling gegaan: zoals wij weten is de verlossing van Israel opnieuw niet definitief gebleken. Maar wel is opnieuw iets van verlossing doorgebroken: na de toestemming van Koresj begon de terugkeer uit de ballingschap, werd de Tweede Tempel gebouwd en keerde het volk in meerderheid terug naar het beloofde land. Ook de studie van Tora en het ontzag voor de Eeuwige verbreidde zich allerwegen over Israel, de Naam Gods wérd onder de volken verbreid en velen uit de volken sloten zich bij Israel aan. We doelen op de geestelijke bloei van het volk in de periode van de Tweede Tempel, met zijn weelde aan rabbijnse literatuur, die het volk in de lange periode na de val van Tweede Tempel de kracht tot voortbestaan gegeven heeft. De volledige vervulling van de beloften werd echter opnieuw uitgesteld tot de toekomstige verlossing waarnaar we nog altijd uitzien. Dat de terugkeer naar het land er het begin van mag zijn. Met de profetieën die doelen op de verlossing uit Bavel is het met andere woorden gegaan zoals met de profetieën die doelen op de verlossing van Sancheriv.
We hebben dus te doen met drie perioden: Oorspronkelijk werden de troostreden gezegd voor de tijd van Chizkiahoe. Toen deze generatie de verlossing niet waard bleek, werd zij verschoven naar de tijd van de terugkeer uit de Babylonische ballingschap, onder toevoeging van tal van andere troostprofetieën. En toen ook de generaties van de periode van de Tweede Tempel de verlossing niet waard bleken, werd de vervulling van alle troostreden (die voor de tijd van Chizkiahoe zowel als die voor de tijd van de terugkeer uit de Babylonische ballingschap), verschoven naar de toekomstige verlossing. Ook daarvoor is in de tekst een toespeling te vinden: *Ikzelf,* zegt de Eeuwige in 60 : 22, *Ikzelf zal het bespoedigen op zijn tijd.*
Dit alles leert ons hoezeer de profetie voor alle tijden is. Zolang het volk de Eeuwige niet herkent als de Macht achter de geschiedenis, Zijn geboden niet volgt en niet alleen op Hem vertrouwt, zal de geschiedenis zich herhalen tot de les geleerd is. In 6 : 13 vergelijkt Jesjaja het volk Israel met een eik die gesnoeid en gesnoeid wordt, tot uit de gesnoeide stronk tenslotte het 'heilige zaad' ontspruiten zal en Israel tot zijn bestemming zal zijn gekomen. Het volk dat Gods wil op aarde vertegenwoordigt, zal eens een 'vaandel voor de volken' zijn (62 : 10), en een priestervolk voor de wereld. De vermaningen en boetepredikaties van de profeten willen het volk aan dit alles voortdurend herinneren. En de (vooral bij Jesaja) voortdurend daarop volgende woorden van troost en belofte houden – voor hen die de boodschap verstaan – door alle verschrikkingen heen het oog gericht op de uiteindelijke bestemming. De geschiedenis als leerproces, als 'voetstappen van de Masjiach', als voortgaande zuivering van het volk Gods, tot individu en gemeenschap zich volledig hebben vereenzelvigd met Gods plan, en een waarlijk heilig volk zijn geworden – dat maakt de eenheid van het boek Jesjaja uit.

Jesjaja's profetische ervaring
De profetie komt tot Jesjaja op twee manieren: via zien en via horen. In 1 : 1 lezen we: *Het schouwen dat Jesjaja schouwde.* Bij het vizioen van zijn wijding zegt hij: *ik zag de Eeuwige* (6 : 1), die daar ook tot hem spreekt: *ik hoorde de stem van mijn Heer zeggen* (6 : 8). Horen en zien lopen echter door elkaar: *een hard schouwen werd me gezegd* (21 : 2). Maar belangrijker dan deze woorden zijn de emoties die de profeet ervaart. En met name de verscheurdheid tussen zijn intense bewogenheid met Gods verlangen en zijn niet minder intense betrokkenheid met het weerbarstige volk waarvan hij deel uitmaakt. Wanneer hij tot het volk spreekt vereenzelvigt hij zich emotioneel met God. Maar als hem de rampspoed onthuld wordt waarmee God het volk tot omkeer prikkelen wil, roept hij in ontzetting uit: *Hoe lang nog, o Eeuwige!* En dat hoewel hij even te voren gezegd heeft: *Zend mij* (6 : 8). De vizioenen van verschrikking die hij over Israel en de volken moet uitroepen verscheuren hem tot in zijn binnenste: *Mijn heupen zijn vol kramp, weeën grijpen me aan, als de weeën van een barende, ik krimp ineen bij het horen, ik word bang van het zien, mijn hart dwaalt, gruwen verschrikt me, de nacht, mijn welgevallen, is me tot een beven geworden* (21 : 3-4). En dat mededogen geldt niet alleen Israel, maar ook de andere volken. Wanneer het vijandige Moav door Asjoer overweldigd wordt, roept hij uit: *Mijn hart schreeuwt het uit om Moav* (15 : 5). De profetieën over de volken (13-27) noemt hij 'een last'. Maar centraal staat zijn mededogen met Israel. Enerzijds vereenzelvigt hij zich met Gods wanhoop om de hardnekkigheid van het volk, anderzijds met het lijden dat het volk ervoor moet ondergaan. Willen we iets begrijpen van deze wanhoop, hoeven we ons maar voor te stellen wat er moet omgaan in een ouder die zijn kind zich onontkoombaar aan de drugs ziet verslaven. Als God Zijn Aangezicht verbergt, en Zijn volk niet meer kennen wil, is het hem te moede als iemand die zijn geliefde

Struktuur van het boek Jesajahoe

De profeten van Israel willen het volk helpen de grondstruktuur van de geschiedenis, zoals neergelegd in de Tora, in de verwarringen van de eigen tijd te herkennen. Ze roepen het volk voortdurend op tot erkenning van de Eeuwige als de ware koning en houden het tevens de belofte op verlossing voor wanneer ze hun leven door Zijn geboden laten doorgloeien. Alle profetie draait dan ook om twee polen: de pool van de vermaning en de pool van de belofte op verlossing. Er is geen vermaning, hoe ernstig ook, die niet gevolgd wordt door troost en belofte. Wanneer het volk de Eeuwige niet in heel zijn levenswandel erkent, volgt rampspoed. Maar wanneer het zich omkeert wenkt de verlossing. Een tweede polariteit, die daar steeds doorheen speelt, is de polariteit tussen Israel en de volken die de God van Israel afwijzen, maar uiteindelijk tot die erkenning zullen komen. Deze twee polariteiten struktureren alle profetische boeken, maar vooral het boek Jesajahoe. In het boek vallen twee hoofddelen te onderkennen. In het eerste deel (1-39) overheerst de vermaning, in het tweede deel de troost (40-66).

Het eerste deel bestaat voor het merendeel uit profetieën over de periode van de vier koningen van Jehoeda die in de aanhef van het boek worden genoemd: Oeziahoe, Jotam, Achaz en Chizkiahoe. Dit deel bestaat weer uit vier delen:

1 De hoofdstukken 1-12 betreffen het eigen volk: Jehoeda en Efrajiem. Kenmerkend voor deze hoofdstukken is de voortdurende afwisseling tussen profetieën die wijzen op de consequenties van een levenswandel die niet op de Eeuwige gericht is, en troost voor de toekomst: God zal Zijn belofte op verlossing gestand doen. Maar pas als het volk de les van de geschiedenis zal hebben geleerd.

2 De hoofdstukken 13-27 gaan over de omringende volken: Bavel, de Filistijnen, Moav, Damascus, Egypte, enzovoort. Ze worden geschilderd als de vijanden van Israel, die de Eeuwige mobiliseert om het volk tot omkeer te prikkelen. Deze profetieën zijn niet tot die volken gericht, maar tot Israel. Er wordt rampspoed over hen geprofeteerd omdat ze hun rol in de geschiedenis niet beseffen, maar hun overwinningen toeschrijven aan eigen kracht. Toch zullen ook zij tot omkeer komen, en ook in dit deel treffen we dan ook woorden aan van troost. Er zal een tijd komen waarop de Eeuwige met Israel ook Egypte en Asjoer zal zegenen (19 : 21,24,25). Dit deel wordt besloten met vizioenen van verwoesting en de redding daaruit, samen met gebeden en dankliederen.

3 De hoofdstukken 28-35 behelzen profetieën die alle beginnen met de uitroep *Wee!* In dit deel overheerst de vermaning aan de hovaardigen, de weerspannigen, aan hen die zich afkeren en vertrouwen op hulp van Egypte. Maar ook daartussen klinkt steeds weer de belofte op verlossing uit de hand van de vijanden.

4 De hoofdstukken 36-39 gaan over Jesjaja en Chizkiahoe en lopen grotendeels parallel met 2Kon. 18-21: de val van Sancheriv (36-37), de ziekte en de genezing van Chizkiahoe (38), het gezantschap van Bavel en de voorzegging van de Babylonische ballingschap (39). Deze hoofdstukken laten zien hoe zich de bevrijding van Asjoer historisch heeft toegedragen en hoe Jesjaja een volgende cyclus van

zich van hem af ziet wenden. De relatie tussen God en Zijn volk, de hele geschiedenis van Israel, kan het best worden vergeleken met een intense liefdesrelatie, waarin de partners hun eigen hunkeringen zowel niet als tegen de ander zoeken te realiseren; elkaar evenmin kunnen loslaten als elkaar geheel aanvaarden; situaties kennen van een diepe intimiteit (zoals in het Hooglied) afgewisseld met situaties van verwijdering en weerstand. Het beeld van een liefdesgeschiedenis vinden we bij tal van profeten. Zo bij Jeremia 2.2, waar God zegt: *Ik gedenk je de dierbaarheid van je jeugd, de liefde van je bruidstijd, toen je achter Me aanging in de woestijn, in een land dat nog niet bezaaid was.* God blijft de eeuwig Getrouwe: *Voor eeuwige verloof Ik me met je* (Hosj. 2 : 18). En ondanks al zijn afvalligheid, kan Israel zijn God nooit helemaal vergeten. Israel heeft niemand anders dan zijn God, en God heeft niemand anders dan Zijn volk om op aarde Zijn Naam te vertegenwoordigen.

De ware liefdesrelatie (ook die tussen mensen) realiseert zich vanuit een stralend begin, via een proces van verwijdering en terugkeer, gevolgd door verwijdering en opnieuw door terugkeer, tot de eenheid dichter en dichterbij komt; tot God eens zal kunnen zeggen: *je bent Mijn volk en het volk zal zeggen: Je bent mijn God* (Hos. 2 : 25, soms 22). De diepe bewogenheid met dit proces, waarin de profeten zich beurtelings met beide partners vereenzelvigen, weerspiegelt zich in hun taalgebruik. Vooral bij Jesjaja is dit vaak van een overweldigende kracht. Omdat zijn persoonlijke emotionaliteit samensmelt met de hunkering Gods en door God wordt ingegeven, verwordt ze nooit tot subjectiviteit. Ook niet wanneer zijn profetieën stuiten op verzet, spot of geweld: *Geopend heeft mijn Heer mij het oor, maar ik heb me niet verzet, ben niet naar achter geweken, die me sloeg heb ik mijn rug gegeven, die mij de haren uittrokken mijn beide wangen, mijn aangezicht heb ik niet verborgen voor schimping en spuwing* (50 : 6).

beproevingen voorziet, wanneer Chizkia zich opnieuw om steun tot een ander volk wendt. Met als gevolg de Babylonische ballingschap. Deze hoofdstukken vormen daarmee de overgang naar het tweede deel. Ze houden de historische lijn vast temidden van de profetieën, die deze historische lijn niet volgen, maar geordend zijn naar de polen vermaning-belofte en Israel en de volken.
Het tweede deel (40-66) behelst als gezegd de troostprofetieën; de belofte van de verlossing uit de Babylonische ballingschap, en de stralende toekomst die Israel en de wereld tegemoet gaan, samen met oproepen tot omkeer en tot het houden van de geboden.

De eenheid van het boek

Veel latere verklaarders hebben er moeite mee dat de profetieën over de terugkeer uit de Babylonische ballingschap gezegd zouden zijn door Jesjaja, die leefde in de tijd van Chizkiahoe, dus zo'n 150 jaar eerder. De profetieën die we aanduiden als zijn 'troostreden' (Jesj. 40f) zouden volgens hen dan ook geschreven zijn door een andere, niet bij name genoemde profeet uit later tijd: de zg. 'tweede' of 'deutero-Jesjaja', die al weet had van Koresj. Anderen wijzen op de onmiskenbare eenheid van het boek en komen met andere oplossingen. Zo ziet Sjadal er niets ongerijmds in dat een profeet details voorzien heeft (zoals de naam van Koresj) die in zijn tijd nog niet bekend waren. Het gaat in profetie immers om het Woord Gods, aan Wie niets onbekend is. Dr. A. Kaminka laat deze hoofdstukken niet slaan op de Babylonische ballingschap, maar op de uiteindelijke verlossing van de mensheid. De naam Koresj zou een toevoeging zijn uit de tijd van Koresj, om daarmee aan de profetieën een concreet-historische invulling te geven. Rav Ja'akov ben Sjlomo Zeloetnik ziet in de naam Koresj een verwijzing naar een veel vroegere Babylonische Koresj, die de opstand tegen Asjoer ondersteunde, en een bijdrage leverde aan de herbouw van de verwoeste Tempel. Rachel Margaliot wil in haar boek *Echad haja Jesjaja* ('Jesjaja is één') op taalkundige gronden de eenheid van het boek bewijzen. Volgens dr. Benjamin de Vries (cultuurbijvoegsel van *HaArets*, 15-4-'55), waarin hij de genoemde opvattingen de revue laat passeren, 'valt het probleem ook daarmee niet definitief op te lossen. In feit gaat het hier om een zaak van geloof en traditie en van een visie op het wezen van de profetie'. (Naar J. Jacobson, *Chazon beMikra* II, p. 50f.)

Jesjaja in de profetenvoorlezing

Van de profetenvoorlezingen (haftarot) die de wekelijkse Tora-lezing in de synagoge begeleiden, wordt een groot deel ontleend aan het boek Jesjajahoe, meer dan aan welk ander profetisch boek ook. Zie voor een overzicht *Tenachon over de Tora* nr. 30 p. 471. Op de sjabbat na de 9e Av tot en met de Sjabbat voor Rosj haSjana worden de zeven haftarot van vertroosting gelezen, alle uit het 2e deel van ons boek. Achtereenvolgens: 40 : 1-26, 49 : 14-51 : 3, 54 : 11-55 : 5, 51 : 12-52 : 12, 54 : 1-10, 60 : 1-22 en 61 : 10-63 : 9. Van al deze passages vindt u in *Tenachon over de Tora* een korte bespreking. Passages uit het boek worden voorts gelezen op de volgende feestdagen: Op Jom Kippoer 57 : 14-58 : 14; waneer Rosj Chodesj samenvalt met Sjabbat 66 : 1-24; in de middagdienst van de 9e Av en op andere vastendagen 's ochtends en 's middags 55 : 6-56 : 8.

Historische achtergrond

De profeten profeteren zowel voor de noden van hun tijd als voor de komende generaties. Maar ook al ziet de profeet verder dan zijn eigen generatie, zijn taal en zijn beelden weerspiegelen uiteraard de werkelijkheid van de generatie tot wie hij spreekt. Voor het verstaan van de profetieën en hun woordgebruik ontkomen we dus niet aan inzicht in de periode waarin ze gezegd zijn. Vandaar hieronder een kort en globaal overzicht van de historische gebeurtenissen in Jesjajahoe's tijd.
Oeziahoe was een machtige koning van Jehoeda die vijandige buurlanden onderwierp en de landbouw in zijn land ontwikkelde (2Kron. 26). Ook het koninkrijk Israel maakte in zijn dagen een bloeitijd door. Aan het einde van de periode van Oezia verzwakte het noordrijk evenwel als gevolg van interne twisten en externe druk door het opkomende rijk Asjoer. Toen Oezia de roem naar het hoofd steeg (2Kon. 26 : 16) betekende dit ook voor Jehoeda een wending ten kwade. Van dit moment af begint Asjoer zijn macht uit te strekken over alle koninkrijken tot aan Egypte. Aanvankelijk bleef het bij schatplichtigheid en behielden de koninkrijken hun zelfstandigheid, voerden ze onderlinge oorlogen en onderwierpen ze elkaar. Oezia werd in Jehoeda opgevolgd door Jotam en na diens vroege dood door Achaz. In het jaar 733 stonden de koninkrijken Syrië en Israel gezamenlijk tegen Asjoer op. Pekach van Israel en Retsin van Syrië wilden Achaz overhalen hen tegen Asjoer te steunen. Toen hij weigerde trokken ze tegen Jehoeda op en sloegen het beleg voor Jerusalem. Achaz sloeg de schrik om het hart: *zijn hart en het hart van het volk beefde zoals de bomen van het bos voor de wind* (Jesj. 7 : 2), maar Jesjaja zei hem niet bang te zijn voor *deze twee rokende stompen brandhout*. Tegen de woorden van Jesjaja in zocht Achaz echter steun bij Asjoer; hij onderwierp zich aan de koning van Asjoer en aan de afgoden van dat land. Over deze oorlogen gaan Jes. 7 en 8. Asjoer verwoestte zowel

De grote thema's van Jesjajahoe

Voor een overzicht van de hoofdthema's uit het boek Jesjajahoe volgen we hieronder vrijelijk Sjlomo Zalman Pines in de inleiding tot zijn *Peroesj al Jesjajahoe* ('Verklaring van Jesjajahoe', 2e druk, Jerusalem 1973). Om het eigene van Jesjajahoe te onderstrepen, trekt hij daarin vaak een vergelijking met de profeten Jeremia en Jechezkel. Zo wijst hij erop dat bij Jesjajahoe de troostreden verre in de meerderheid zijn boven de vermaningen, terwijl dat bij de genoemde profeten andersom is. Op het eerste gezicht zou dat kunnen liggen aan het feit dat Jeremia en Jechezkel de verwoesting van Jerusalem en de Tempel met eigen ogen hebben gezien, terwijl Jesjajahoe ze niet heeft meegemaakt. En in de confrontatie met zoveel leed krijgt de troost maar een kleine stem. Maar dat verklaart het verschijnsel maar ten dele. Zien we dieper, dan blijkt dat het bij Jesjaja niet primair gaat om de troost, maar om uitdrukking te geven aan de hunkering dat de glorie Gods in heel de schepping zichtbaar worden mag. De heiligheid van Gods Naam is de spil waarom al zijn profetieën draaien. De uitroep van de serafiem: *Heilig, heilig, heilig is de Eeuwige van de heirscharen, heel de aarde is vol van Zijn glorie* (6 : 3) die hij hoort op het moment van zijn wijding, klinken in al zijn profetieën door. Het volk Israel en de belofte op verlossing zijn daar slechts werktuigen voor. Zijn bewogenheid met de heiligheid van de Naam blijkt alleen al uit de woorden 'de heilige van Israel', die in zijn profetieën bijna dertig keer worden herhaald (bij Jeremia maar twee keer, bij Jechezkel in het geheel niet). De uitdrukking is zo kenmerkend voor Jesjaja, dat de lichtzinnigen hem ermee bespotten: *Laat dan komen de raad van de Heilige van Israel, opdat we het horen!* (5 : 17).

De heiligheid van de Naam weerspiegelt zich in alles wat God gemaakt heeft. In de eerste plaats in het volk Israel: *Dit volk heb Ik Mij gevormd, zij zullen Mijn lof verhalen* (43 : 21), *het zaad van Awraham die Mij. liefhad* (41 : 8), en dat heilig was van het begin van Zijn schepping: *Ik heb je gevormd van de buik af* (44 : 24). Dit is *het heilige zaad* (6 : 13), en het is dit ook wanneer zijn licht door overtredingen gedoofd lijkt, en zeker ten tijde van de verlossing, wanneer de heiligheid van de Naam over het volk straalt en het tot tempel is geworden voor de Naam.

Zoals de heiligheid zich in de tijd in het volk Israel concentreert, zo concentreert zij zich in de ruimte in de Tempel, dat Jesjaja *het huis van onze heiligheid* noemt (65 : 10). Jerusalem noemt hij *de heilige berg* (27 : 13) en van het land Israel zegt hij: *Men zal nergens leed doen, noch verderven op heel de berg van Mijn heiligheid* (11 : 9). Zich daarvan niet bewust zijn, staat voor Jesjaja gelijk met de zwaarste zonde: afgodendienst: *Maar jullie, die Mij verlaten hebt, en de berg van Mijn heiligdom vergeten hebt en de tafel aanrecht voor geluk, en de wijnkruik voor het gemak, jullie stuur Ik het zwaard* (65 : 11). Het hoogtepunt van de verlossing is dat *wat als rest overbleef in Tsion, wat resteerde in Jerusalem Hem de Heilige noemt* (4 : 3). *Dan worden jullie Zijn priesters genoemd, als dienaren van onze God spreekt men je aan* (61 : 6).

De heiliging van de Naam doordesemt ook de ethiek en de geboden. Wanneer Jesjaja de dochters van Israel berispt om hun verleide-

Israel als Syrië en beoorloogde de andere koninkrijken uit het gebied. Over deze oorlogen gaan Jesj. 13-23. Na de ondergang van het noordrijk reinigt Chizkiahoe, de zoon van Achaz het land van de afgodische cultus en komt hij in opstand tegen Asjoer. Zie daarvoor ook p. 93-94. Wanneer Sancheriv tegen Jehoeda optrekt en het beleg voor Jerusalem slaat, raadpleegt Chizkia Jesjaja, die hem de verlossing van Jerusalem voorzegt. In zijn wanhoop roept hij echter ook de hulp in van Egypte, in die dagen de grote rivaal van Asjoer. Later vraagt hij ook om steun aan het opkomende Bavel, dat tegen Asjoer in opstand was gekomen en allengs de plaats van Asjoer zou innemen. Jesjaja kantte zich in tal van profetieën tegen deze politiek van allianties met vreemde mogendheden en tegen inmenging in hun onderlinge rivaliteiten. Wanneer Jesjaja Achaz en Chizkiahoe oproept van zulke allianties af te zien, want dat alleen de Eeuwige kan redden, bedoelt hij niet dat deze koningen met de handen over elkaar moeten blijven zitten en op wonderen moeten vertrouwen. Jesjaja weet dat Pekach en Retsin niets voorstellen, en dat Achaz daarom niet hoeft te vrezen; hij weet ook dat van Egypte geen werkelijke redding valt te wachten. In beide gevallen krijgt hij gelijk. Doordat Achaz niet naar Jesjaja luistert, roept hij de onderwerping aan Asjoer over zich af. Chizkiahoe wordt ondanks zijn beroep op Egypte van Asjoer gered: hij was een rechtvaardige koning. Maar als Chizkiahoe afstevent op een verbond met het opkomende Bavel, voorzegt Jesjaja hem de Babylonische ballingschap. Want onder Jesjaja's profetieën klinkt altijd de werkelijke oorzaak van alle onheil door: de vijanden zijn werktuigen in Gods hand die beogen het volk tot omkeer te bewegen. God is de enige en machtigste koning; Hij redt van alle onheil wanneer het volk Hem niet alleen in woorden, maar ook in daden dient.

lijke kledij en hun schaamteloosheid (3 : 18f) blijft hij niet stilstaan bij de overtreding als zodanig, maar onderstreept hij waar het bij deze overtreding in wezen om gaat: om het ontkennen van de heiligheid van de sexualiteit, die behoeding en omheining vraagt. Alles wat de heiligheid aantast staat voor Jesjaja gelijk met afgoden-dienst.

Van de sjabbat vragen de andere profeten niet anders dan onthouding van werk (Jer. 17 : 27) of waarschuwen ze tegen ontwijding van de dag (Jech. 18 : 20). Jesjaja gaat verder: hij stelt positieve eisen die de dag het stempel van de heiligheid geven: *Roep de sjabbat uit tot een verlustiging die Mij heilig is, eer háár als erenswaardig in plaats van je eigen wegen te gaan, in plaats van je eigen lust te vinden en daarover te spreken* (58 : 13). Opdat de Sjabbat een krans van heiligheid wordt; of in de woorden van de chachamiem: 'een afspiegeling van de komende wereld'.

Uit de heiligheid van de Naam volgt ook de heiligheid van de mens die geschapen is in Zijn beeld. De mens kan de overvloed van Gods heiligheid ontvangen, maar alleen wanneer hij Hem in zijn binnenste erkent als Bron en als Schepper. Zolang zijn ziel zich daardoor niet verlichten laat, blijft zij in duisternis en blijft de redding verre: *Wendt je tot Mij en wordt behouden, alle einden der aarde* (45 : 22), roept de profeet tot allen die in deze duisternis dwalen. Het is deze erkenning die de mens deel doet hebben aan de heiligheid Gods en de band tussen Schepper en schepsel herstelt. Het verschil tussen Israel en de volken ligt hierin, dat de band tussen Israel en zijn Schepper al gevestigd is van het begin van de schepping. *Als dienaar Heb ik je Mij gevormd* (44 : 21); *dit volk heb Ik Me gevormd, Mijn lof zullen ze vertellen* (43 : 21), *een loot van Mijn planting, het werk van Mijn handen, ter verheerlijking* (60 : 21). En daarom spreken we van 'De Heilige van Israel'. Maar ook elk ander volk waartoe deze erkenning doordringt en dat eer geeft aan Zijn Naam, krijgt daarmee deel aan de heiligheid en herstelt de band met de Schepper.

Ook Egypte en Asjoer – volken die ten tijde van de profeet de Naam verachtten – zullen Hem eens erkennen. En dan zal Israel *de derde zijn met Egypte en met Asjoer en een zegen temidden van het land. Want de Eeuwige zal hen zegenen en zeggen: Gezegend Mijn volk Egypte en Asjoer het werk van Mijn handen, en Israel Mijn erfdeel* (19 : 21,24,25). Dat wil zeggen dat de band met de Schepper Israels (waar te maken) erfdeel is van oudsher, en dat de andere volken hem moeten verwerven. Woorden als deze horen we alleen van Jesjaja en ze getuigen van de universaliteit van zijn profetie: *Want Mijn huis zal een bedehuis worden genoemd voor alle volken* (56 : 7). En dit geldt niet alleen de vreemdelingen die zich bij Israel aansluiten, maar evengoed volken als Egypte en Asjoer, die als volk zichzelf blijven. Wanneer ze de Eeuwige erkennen, zullen ze op één lijn met Israel staan.

De erkenning van de Eeuwige als Bron van alles is natuurlijk niet iets wat Hij voor Zichzelf verlangt. Het doel is geen ander dan dat door die erkenning Zijn schepping tot haar recht komt. De erkenning komt tot uiting in het betrachten van gerechtigheid tegenover Zijn schepselen: *Een woord van gerechtigheid is van Mij uitgegaan en het zal niet terugkeren, ja, buigen zal voor Mij elke knie en elke tong zal Mij trouw zweren* (45 : 23).

Heilig, heilig, heilig

'De naam "Heilige" wijst erop dat de Godheid boven elke menselijke voorstelling verheven is. Worden hem toch eigenschappen toegeschreven, dan is dit alleen beeldspraak. Wanneer Jesjaja de engelen *Heilig, heilig, heilig* hoort roepen, wil dat zeggen dat Hij te hoog verheven, te heilig en te rein is dan dat Hem ook maar iets aankleeft van de onreinheid van het volk in wier midden Hij verwijlt', aldus Jehoeda HaLevi (*Koezari* 4,3). Dat wil niet zeggen dat de Eeuwige niet met de wereld is verbonden. Integendeel: juist dóór Zijn onvoorstelbare hoogte is er niets in hemel en aarde wat Zich aan Zijn zorg onttrekt: *Wie is als de Eeuwige onze God, die zó hoog woont en toch zo laag ziet, in de hemel en op de aarde* (Ps. 113). De naam 'Heilige van Israel' houdt in dat deze heiligheid zich met Israel, en daarmee met de mensheid, door onderwijzing heeft verbonden: *Heilig moeten jullie zijn, want Ik, de Eeuwige je God, ben heilig* (Lev. 19 : 1). De mens wordt heilig als hij door deze onderwijzing leert de wereld niet meer te zien door de ogen van zijn begeerten, maar als het ware met de ogen Gods: met de aandacht en de zorg die alle schepselen tot zijn recht laat komen. Vandaar dat de Tien Woorden besluiten met het gebod niet te begeren. Want door de begeerte zien we de wereld en haar noden niet. De heiligheid Gods is in de Tora altijd verbonden met *tsèdek*, 'tot zijn recht brengen'. Met het 'heiliging van de Naam' bedoelt de traditie dat we in deze zin getuigenis moeten afleggen van Zijn heiligheid. De midrasj (Sifré p. 403) legt Jesj. 43 : 12: *Jullie zijn Mijn getuigen, zegt de Eeuwige, en Ik ben God* aldus uit: 'Als jullie Mijn getuigen zijn, dan ben Ik God; maar als jullie niet van Mij getuigen, dan ben Ik als het ware niet God'. Gods heiligheid als zodanig blijft onbereikbaar. In Lev. wordt het woord *kadosj* ('heilig') alleen voluit gespeld (d.w.z. met de letter *wav*) als het om God slaat, en onvolledig als het op mensen slaat.

Het is de taak van Israel dit ideaal te dienen en de glorie Gods in de wereld te verbreiden: *Dit volk heb Ik me gevormd, Mijn lof zullen ze verhalen* (43 : 21); *Ik zal je behoeden en je maken tot een volksverbond, tot een licht voor de volken, om blinde ogen te verlichten* (42 : 5-6); *een drager van Zijn gereedschap* (52 : 11). Terwille daarvan moet het volk zich verre houden van de onreinheden der volken en zichzelf bewaren in heiligheid en reinheid: *Roer nimmer onreinheid aan (–) louter je, drager van Mijn gereedschap* (52 : 11).
Het is de Tora van Mosjè die dit alles waarborgt. De ballingschap is het gevolg van het verzaken van de Tora en van het verraad aan de bestemming. De ballingschap ontslaat Israel niet van zijn taak om temidden van de volken zijn bestemming hoog te houden: de ballingschap is de voorbereiding tot de uiteindelijke verlossing: *Hij heeft gewild hem te verbrijzelen, Hij heeft hem ziek gemaakt, maar als hij het schuldoffer brengt van zijn ziel, dan zal hij nazaad zien, zullen zijn dagen zich verlengen, en door zijn hand realiseert zich het verlangen van de Eeuwige* (53 : 10), en *zal hij voor zijn zondenboeten dubbel uit Zijn hand ontvangen* (40 : 2). *Om Mijnentwil, om Mijnentwil zal Ik het doen (–) Mijn eer zal Ik geen ander overlaten* (48 : 11).
De realisering van het ideaal van het Koninkrijk van de Eeuwige op heel de aarde, ziedaar de diepste hunkering die Jesjaja's profetieën doordrenkt. De woorden van de serafijnen: *heel de aarde is van Zijn glorie vervuld* (6 : 3) klinken overal tezamen met het leed van de Sjechina. Want onder alle schepselen die Zijn lof zingen, ontbreekt alleen nog Zijn uitverkoren schepsel: de mens. De afwezigheid van het verkoren volk (*een volk onrein van lippen;* 6 : 5) ontneemt de glorie zijn werkelijke glans. Aldus de tragiek die onder al Jesjaja's woorden voelbaar is. En daaruit vloeien de intense bewogenheid en het zielsverlangen voort die Jesjaja maken tot de profeet van de troost. Maar in diepste wezen gaat het hem niet om de troost en de verlossing van Israel op zichzelf, maar om wat daaruit voortvloeit: de verlossing van de Inwoning Gods uit haar ballingschap: *De glorie van de Eeuwige zal worden geopenbaard en alle mensen zullen tezamen zien dat de mond van de Eeuwige gesproken heeft* (40 : 5); *Israel zal in knop schieten en bloeien, en het aanschijn van de wereld vullen met oogst* (27 : 6).

Vanuit deze visie op de verlossing schildert Jesjaja haar met een ander penseel dan de andere profeten: met andere, stralender en wonderlijker kleuren, waaruit de glorie Gods voortdurend oplicht. Vergelijken we de woorden van Jechezkel over de uiteindelijke verlossing met die van Jesjaja. Bij Jechezkel lezen we: *Ik zal een verbond van vrede met hen maken en het boze gedierte uit het land doen ophouden en ze zullen veilig wonen in de woestijn en slapen in de bossen, zegen geef Ik hun, rondom Mijn heuvel, plensregens zend Ik op hun tijd* (34 : 25-26) enz. Hoeveel voller klinkt dit bij Jesjaja: *Dan zal de wolf wonen met het lam, de luipaard legeren met het bokje, de kalf en de jonge leeuw met het mestvee tezamen, een kleine jongen zal ze drijven. De koe en de berin samen zullen ze weiden, hun jongen legeren tezamen, de leeuw eet stro als een rund, de zuigeling verlustigt zich bij het hol van de slang, de peuter steekt zijn hand in het leger van de adder* (11 : 6-8) enz.

Wanneer jullie het gebed veel maakt, hoor Ik niet (1 : 15)
'Er wordt verteld dat een niet-Jood rabbi Akiva deze vraag stelde: Waarom houden jullie feesttijden? Heeft de Heilige Hij zij gezegend jullie niet gezegd: *Jullie nieuwe manen en jullie feesttijden haat Mijn ziel* (1 : 14)? Rabbi Akiva antwoordde hem: Als er gestaan had *'Mijn* nieuwe manen, en *Mijn* feesttijden, dan had ik me dezelfde vraag gesteld. Maar Hij heeft gezegd: *Jullie nieuwe manen en jullie feesttijden.* En dat slaat op de feesttijden die Jerov'am heeft ingesteld, van wie gezegd wordt: *Jerov'am maakte een feest op de achtste maand en op de vijftiende van die maand, gelijk het feest dat in Jehoeda was* [maar daar, zoals de Tora voorschrijft op de zevende maand!] *en hij ging het altaar op en zo deed hij ook in Beet-Eel, om de kalveren te slachten die hij gemaakt had* (1Kon. 12 : 32; zie p. 77). Maar Zijn feesttijden zullen nooit worden opgeheven, en de nieuwe maandagen evenmin. Waarom? Omdat ze van de Heilige Hij zij gezegend zijn, Die gezegd heeft: *Dit zijn de hoogtijdagen van de Eeuwige* (Lev. 23 : 2). En daarom zullen ze nooit worden opgeheven.
Want er is over gezegd: De werken van de Eeuwige *zijn voor immer en altijd gesteund, gedaan als ze zijn in waarheid en oprechtheid* (Ps. 111 : 8). (Tanchoema, einde Pinchas). Maar ook wanneer Israel de eredienst niet eigenmachtig verandert, zoals Jerov'am, maar ze toch voor hun eigen doeleinden gebruikt, zijn het 'hun feesttijden' en niet 'Mijn feesttijden.'
Hetzelfde geldt voor gebed: 'Gebed vergt zowel daden als woorden. En wanneer de daden onvolmaakt zijn, vinden de woorden geen plaats om zich te nestelen; dan worden ze niet tot gebed maar lijdt de mens schade in zowel de wereld hier beneden, als de wereld boven. Woorden en daden dienen één te zijn, en dat is waarachtig gebed. En daarop slaat Jesj. 1 : 12-15: *wanneer je het bidden veel maakt zal Ik niet horen*, aldus de Zohar (III, 121a).

אותיות פורחות

Omhoogvliedende letters

Een bladzijde overdenking

Toen de Tempel voor de tweede maal verwoest was, waren er die meer en meer onthoudingen op zich nemen wilden.
Rabbi Jehosjoea vroeg ze: Mijn kinderen, waarom eten jullie geen vlees meer en drinken jullie geen wijn meer? Ze antwoordden: Hoe zouden we dat kunnen, nu het dagelijks slachtoffer en het plengoffer niet meer op het altaar gebracht kunnen worden? Hij zei hun: Wanneer jullie zo denken, dan kunnen we ook geen vijgen en druiven meer eten, want daarvan werd het offer van de eerstelingen gebracht. En we kunnen geen brood meer eten dat met het Wekenfeest in het heiligdom werd gebracht. En dan kunnen we geen water meer drinken, want ook het wateroffer met het Loofhuttenfeest kan niet meer worden gebracht. En hij ging verder: Ik zal jullie zeggen wat we moeten doen. Het is onmogelijk niet te treuren nu ons dit lot getroffen heeft. Maar te zeer treuren kunnen we evenmin, want we mogen geen regels stellen die de meesten niet zonder gevaar voor hun voortbestaan kunnen volgen. Doen we dus naar de woorden der wijzen: Pleister je je huis, laat dan een stukje kaal, ter herinnering aan Jerusalem. Recht je een feestmaal aan, doe dan wat minder dan anders, ter herinnering aan Jerusalem. Doet een vrouw sieraden om, dan niet al haar sieraden, ter herinnering aan Jerusalem. Want zo luidt het (Ps. 137:5-6): *Indien ik jou vergeten zou, Jerusalem, dan vergeet mijn rechterhand zijn greep, dan kleeft mijn tong aan mijn verhemelte. Zou ik jou niet meer gedenken, dan maak ik Jerusalem niet meer tot het hoogste van mijn vreugde.*
Wie om Jerusalem op de juiste wijze treurt, die is het waard haar vreugde te aanschouwen. Want zo luidt het (Jesj. 66:10): *Verheug je met Jerusalem, juicht om haar, allen die haar liefhebben. Verheug je met haar in de vreugde, jullie allen die over haar treuren.* (tSota 15:11-13, bBava Batra 60b)

Op jouw aarde, Jerusalem
kon ik eeuwen zwijgen.
Ik open voor mijn woorden
al hun kooien, laat ze gaan
met dank en lof
voor hun trouw.
Ik bevrijd ze: 'Ga,
over alle bergen', zeg ik,
'over al Jerusalems heuvels,
vlieg heen, mijn dierbaren,
kies de heiligste plaatsen,
van jullie zijn ze. Ga, rust er,
rust, laat mij hier alleen,
met de droom die ik droom,
om één minuut tenminste
met mezelf in vrede te zijn.'
'Op jouw aarde, Jerusalem,
wordt de stilte goud bij dag,
blauw bij nacht de stilte.
Ik stop en zeg ineens:
Was het hier dat Jesjaja ging?
Was het werkelijk hier?'
De nacht-stilte antwoordt:
'Ja het wás hier dat hij
stond'.
Verstomd roep ik mijn
woorden terug als duiven:
'Keer terug mijn geliefden,
van jullie plaatsen,
help me in stilte te juichen
dat hier waar eens Jesjaja
ging, mijn voet nu gaat.'
(Halper Leivick, in J. Leftwich (ed) *An Anthology of Modern Yiddish Literature, p. 219-20)*

לשבוח גלות	vergeten is ballingschap
לזכור גאולה	herinneren verlossing
(בש"ט)	(Ba'al Sjem Tov)

De wijding van Jesjaja (hoofdstuk 6)

6 : 1 *In het stervensjaar van koning Oeziahoe, zag ik mijn Heer zitten op een troon, hoog en verheven, en zijn zomen vulden de Tempel.*
Het hoofdstuk verhaalt de wijding van Jesjaja tot profeet. Dit roept de vraag op waarom het boek er niet mee begint, en waarom er vijf hoofdstukken van profetie aan vooraf gaan. Sjadal (een samentrekking van de initialen van Sjmoe'el David Luzatto; 1800-1865) heeft dit antwoord: Jesjaja had dit vizioen al 20 jaar eerder gehad. We weten immers dat hij begon te profeteren in de dagen van Oeziahoe. Maar pas nadat hij het volk bij herhaling had gewaarschuwd, onthult hij nu dat God hem al van het begin af aan gezegd had dat ze zijn woorden niet ter harte zouden nemen (vgl. 6 : 9-10). Had hij dit aan het begin van zijn optreden onthuld, dan zouden ze naar zijn profetieën niet verder hebben geluisterd. Daarom bewaarde hij deze profetie in zijn hart. Maar toen hij met eigen oren hoorde hoe ze zijn woorden bespotten (5 : 17) zei hij hun dat het onheil al onafwendbaar over hen was afgeroepen. (Vgl. ook p. 110.) Volgens Abravanel kreeg Jesjaja het vizioen uit ons hoofdstuk pas nadàt hij de profetieën uit 1-5 gesproken had, en luidt het een nieuwe fase in zijn optreden in. Vóór waren er al meer profeten geweest die tot omkeer hadden

---

Moge het niet over jullie komen,
gij allen die langs de weg gaat (Klaagl. 1 : 12)

De gemeenschap van Israel spreekt tot de volken der aarde: Dat niet over jullie moge komen, wat over mij gekomen is. Dat jullie niet geschieden moge, wat mij is geschied! (Echa Rabba op 1 : 40)

---

opgeroepen: Amos, Hosjea, Micha. Maar nadat de rechtvaardige koning Oeziahoe zijn grote overtreding had begaan, door in de Tempel reukwerk te brengen (wat alleen de priesters toekwam; 2Kron. 26 : 16-21), wilde de Eeuwige het volk laten weten dat er nu geen redding meer was en dat alleen 'een tiende deel' (6 : 13) nog zal overblijven. Hij overwoog als het ware bij Zichzelf: *Wie zal Ik zenden* om déze boodschap te brengen? Waarop Jesjaja antwoordde (6 : 8): *Hier ben ik; zend mij.* Met andere woorden: Ik kan deze boodschap beter brengen dan enig ander, want ik heb het volk al zo vaak gewaarschuwd, en ze hèbben niet geluisterd. En als bewijs daarvoor gaan deze waarschuwingen vooraf aan hoofdstuk 6.
Vandaar dat Jesjaja begint met te herinneren aan Oeziahoe. Tegenover de koning die om zijn overtreding met melaatsheid werd gestraft, ziet hij nu de troon van de ware Koning. De aardse koning Oeziahoe heeft de Tempel ontwijd, en hem niet willen zien als het Huis Gods. Maar juist in deze Tempel krijgt Jesjaja nu zijn vizioen, waarin hem het ware koningschap getoond wordt: de troon van de Eeuwige, *hoog verheven.* Dat *hoog verheven* slaat niet op de troon, maar op *mijn Heer,* d.w.z. mijn ware Koning, *hoog verheven* boven aardse koningen en in de ware Tempel. *Hoog verheven* betekent dat Hij niet gezien kan worden. Jesjaja ziet dan ook niet God zelf (*Geen mens zal Mij zien en leven,* Ex. 33 : 20), maar de glorie Gods, in de vorm van

De eerste profetie
1 : 2a *Hoort, o hemel en luistert o aarde, want de Eeuwige heeft gesproken.* Deze woorden verwijzen naar het lied 'Ha'azienoe' waarmee Mosjè de gehele geschiedenis van het volk Israel voorziet (Deut. 32 : 1-52; zie *Tenachon over de Tora* 28, p. 447-450). Jesjaja sluit daarop aan. Zijn profetieën duiden de woorden van Mosjè voor zijn eigen tijd en in het perspectief van de uiteindelijke verlossing die ook Mosjè voorziet. Aangezien deze profetie Jehoeda en Jerusalem wil waarschuwen voor het lot van Israel, opdat ze niet eveneens worden verwoest en in ballingschap gebracht, lezen we in 5: *Waarover wil je nog geslagen worden:* nu jullie al geslagen zijn met de ondergang van Israel, je broeder, waarom toch *gaan jullie door met af te wijken?* Wil je dan *dat héél het hoofd tot ziekte wordt?* Moet nu ook *heel het hart,* d.w.z. Jehoeda, met de Tempel, die het hart van het volk vertegenwoordigt *ziek worden?* Wat voor zin heeft het dat àlle ledematen ziek worden, dat (6) *van voetzool tot hoofd niets gaaf meer is? Wonden, builen, verse slagen* waarvoor geen genezing meer is, die *niet worden uitgedrukt, niet verbonden, niet met olie verzacht?*
8 *De dochter van Tsion is* alleen nog *overgebleven.* Alleen Jehoeda is van de stammen nog overgebleven, *als een hutje in de wijngaard.* En willen jullie nu dat zelfs dat hutje van Jehoeda niet zal blijven!? Jehoeda wordt vergeleken met een tijdelijk *hutje in de wijngaard, een nachtelijk onderkomen in het komkommerveld* en niet met een woning, omdat Jesjaja voorziet dat ook Jehoeda eens in ballingschap zal gaan. Hij maant het volk naar hem te luisteren, opdat niet alles in één keer vergaat, zoals Sedom (9) en de dochter van Tsion en het koninkrijk Jehoeda nog een aantal jaren blijft bestaan als een *hutje in de wijngaard.* Jehoeda en de Tempel waken over het volk Israel: *Want de wijngaard voor de Eeuwige der heirscharen is het huis Israel* (5 : 7). En wanneer er niets meer te oogsten valt, breekt de eigenaar zijn hutje af en gaat heen. Niet alleen als een

de troon en de zomen die de hele Tempel vullen. En de Tempel krijgt nu de betekenis van heel de aarde.
2a *Serafiem staan bij Hem*. En niet 'boven Hem' zoals vele vertalingen willen. Het staan van de serafiem is een teken van een eerbiedig klaar staan, tegenover het zitten van de Koning. Rasji begrijpt: ze staan boven (in de hemel) om Hem te dienen. Serafiem zijn de hoogste dienaren (of dienstengelen) Gods, die zich ophouden in de nabijheid van Zijn troon. Het woord *serafiem* wordt in verband gebracht met de stam *s-r-f* = branden. Ze zouden lichamen hebben van vuur en ieder mens die in hun buurt komt onmiddellijk verbranden. Ze komen in Tenach dan ook alleen in ons hoofdstuk voor, om te laten zien dat Jesjaja in zijn vizioen als het ware tot de binnenste raadskamer Gods wordt toegelaten.
2b *Zes vleugels, zes vleugels voor ieder; met twee bedekt hij zijn gelaat, met twee bedekt hij zijn voeten en met twee vliegt hij*. Het enkelvoud 'hij' gaat terug op 'ieder'. De serafiem bedekken hun gelaat om de Goddelijke Tegenwoordigheid niet te zien, zoals ook Mosjè dat deed (Ex. 3 : 6). Ook voor hen geldt: niemand zal Hem zien en leven. En ze bedekken hun onderlichaam uit zedigheid, om niet ongekleed voor de Koning te staan.
3 *En de één roept de ander toe: Heilig, heilig, heilig de Eeuwige van de heirscharen, heel de aarde is vol van Zijn glorie*. Tegenover de ontwijding van de Tempel door Oeziahoe onderstrepen de serafiem dat de Eeuwige niet aan de aardse Tempel is gebonden, maar dat heel de aarde van Zijn heerlijkheid vervuld is. De Aramese vertaling verklaart het driemaal herhaalde *heilig:* De Eeuwige is heilig in de hoogste hemelen, Hij is heilig op de aarde, het werk van zijn macht, en Hij is heilig voor altijd en immer, dus in de tijd. Er lijkt een correspondentie te zijn met de 3x twee vleugels van de serafiem: de vleugels boven, de vleugels beneden en de vleugels waarmee ze zich bewegen, wat de dynamiek van de tijd suggereert. Zie voor het begrip 'heilig' de kolom op p. 103. *De Eeuwige van de heirscharen:* de Heer van alle machten en schepselen, zowel in de hemel als op aarde.
4 *En de dorpels en de deurposten trilden van de stem van de roepende en het huis vulde zich met rook*. De serafiem begeleiden hun lofzang met het brengen van het reukwerkoffer, de hoogste vorm van eredienst in de Tempel. Dit weer in tegenstelling tot Oeziahoe, die dit offer bracht tegen het Goddelijke voorschrift in; en voor zichzelf en niet uit huiverende eerbied voor God. Volgens Abravanel moeten we deze zin lezen als een verwijtende vraag: *Beefden de dorpels en de deurposten soms van de stem van de roepende en vulde de Tempel zich met rook* toen Oeziahoe zijn overtreding beging?! Volgens Abravanel had Jesjaja de straf die de aanvankelijk zo rechtvaardige koning moest ondergaan, eerst niet willen aanvaarden. Het hele vizioen zou dan de bedoeling hebben het vertrouwen van de profeet in het bestier Gods te herstellen door hem een blik te gunnen in Zijn plan.
5 *Ik sprak: wee mij, want ik word tot zwijgen gebracht, want ik ben een man onrein van lippen en ik woon temidden van een volk dat onrein is van lippen. Want mijn ogen hebben de Koning, de Eeuwige van de heirscharen gezien*. In de lezing van Abravanel is duidelijk waarom Jesjaja zichzelf onrein van lippen acht en wonende temidden van een volk dat onrein van lippen is: niet alleen het volk en zijn koning zijn schuldig, maar vooral Jesjaja, die gewanhoopt heeft aan de wijsheid Gods. Nu

hutje zal Tsion zijn, maar ook als *een belegerde stad*, een vooruitwijzing naar de komende belegering van Jerusalem.
10-15 *Hoor dus naar het Woord van de Eeuwige, jullie oversten van Sedom (–) Waartoe zal Mij de veelheid van jullie offers dienen!* enz. D.w.z. misschien zullen jullie denken dat nu de Tempel er nog is, en er dagelijks offers worden gebracht, dit Mij welgevallig zal zijn. Maar zei Sjmoe'el niet al: *Schept de Eeuwige behagen in opstijgoffers en slachtmalen? Neen: gehoorzamen is beter dan slachten!* Wanneer de daden van het volk niet voortvloeien uit de onderwerping aan Gods Wil, staat lippendienst aan Hem gelijk met afgodendienst. 15: *want jullie handen zijn vol bloed*. Elke onderdrukking of beschaming van mensen wordt beschouwd als bloedvergieten (zie Ps. 72 : 14). Want dat is de uiterste consequentie, en die ziet de profeet.
Zin 18 wordt vaak vertaald als: *Komt dan en laat ons samen rechten*, alsof God met Zijn volk samen een rechtsgeding zouden aangaan, wie er gelijk heeft! In de volgende zinnen is bovendien van geen rechtsgeding sprake. Sjadal begrijpt Hebr *wenivakecha* als een nif'al-vorm, die wijst op iets wat achter de rug is: laten we ons conflict achter ons laten en keer je om. En dan zal je zien: *al waren je zonden als scharlaken, wit zullen ze worden als sneeuw*. Maar als je door blijft twisten *zal het zwaard jullie verteren*. De woorden *Ja, gesproken heeft Zijn Mond*, verwijzen weer terug naar zin 2.

Door deze hele eerste profetie en dwars door alle verwijten heen blijft Gods liefde klinken voor Israel, dat Hij Zijn *kinderen* (2) en *Mijn volk* blijft noemen (3). Gods intense betrokkenheid blijft voelbaar onder Zijn toorn, die niet anders is dan een middel tot zuivering. Maar eens zal de toorn wijken.

heeft hij de ware Koning gezien. We wezen er al op dat Jesaja God hier 'de Koning' noemt, als tegenstelling tot Oeziahoe, op wiens rechtvaardigheid hij teveel had vertrouwd.
Maar we kunnen de zin ook anders lezen. Nechama Leibowitz vraagt zich af waarom een vrouw die een kind gekregen heeft wegens haar onreinheid een zondoffer moet brengen (Lev. 12 : 6). Is er iets zondigs aan het krijgen van kinderen?! Maakt het onrein? Ze antwoordt: 'Misschien is dit de betekenis van de onreinheid en van het brengen van een zondoffer: de vrouw heeft in haar eigen wezen en in haar eigen lichaam de grootheid van de Schepper gezien en gevoeld, ze heeft het vormen van het kind in zichzelf beleefd en daarmee haar nietigheid, haar stof en as-zijn, haar zondigheid ervaren. En daarom brengt ze een zondoffer' (*Iyoeniem besefer Wajikra*, p. 148). Zal Jesjaja zijn nietigheid en zijn menselijk tekort niet evenzeer hebben ervaren toen hij de glorie Gods van zo nabij mocht meemaken? Zal een mens zich niet onrein voelen tegenover de heiligheid en de rechterstoel Gods?
6-7 *En één van de serafiem vloog op me toe, met een gloeiende kool in de hand, met de tang had hij die van boven het altaar genomen. En hij roerde mijn mond ermee aan en zei: Hier, dit heeft je lippen aangeroerd, je overtreding is geweken, je zonde verzoend.* De seraf, zelf een vuurwezen, neemt met een tang een vuurkool van het altaar in de aardse Tempel! De serafiem zijn evenzeer onderworpen aan de voorschriften Gods als de priesters aan wie ze zijn gegeven. En ze staan niet boven de mensen. Want het vuur op het altaar moet terwille van God *door Israel* worden ontstoken. Het is Israel dat Gods licht op aarde moet ontsteken, en niet de serafiem. Dit inzicht reinigt Jesjaja. Voortaan zullen zijn lippen alsmaar weer spreken van de heiligheid Gods en de heilige opdracht van zijn volk.
8 *Nu hoorde ik de stem van mijn Heer, zeggende: Wie zal Ik zenden en wie zal voor ons gaan. En ik zei: Hier ben ik, zend mij.* Nu hij rein is als een engel hoort hij God zeggen: *Wie zal Ik zenden*, als een koning die met zijn dienaren beraadslaagt. De profeet beschouwt zich nu als één van de serafiem tot wie God zich richt. *Wie zal voor ons gaan?* 'Ons' want de vraag is gericht tot alle dienaren van de Koning. Degeen die zich opwerpt – en dat is Jesjaja – zal spreken in naam van de Koning en zijn taak vervullen als één van de serafiem. Aldus Sjadal, die toevoegt: 'Hoe groots de lering die in dit vizioen besloten ligt: de mens die God zendt om het volk om hun overtredingen te vermanen, zal eerst zichzelf hebben te reinigen, en het niveau van de engel in de hemel moeten bereiken'.
9-10 *Hij zei: Ga, zeg tot dit volk: Hoor slechts, hoor, maar onderscheidt niet, zie slechts, zie en begrijp het niet. Maak vet het hart van dit volk, stomp af zijn oren, plak dicht zijn ogen. Anders zou het met zijn ogen kunnen zien, met zijn oren horen, met zijn hart onderscheiden, omkeer, genezing zou het zijn.*
In de kolom op p. 109 worden voor deze onthutsende zin enkele verklaringen geopperd. Hier volgen er nog twee. Eerst J.H. Hertz: 'Het grote falen van de inwoners van Jehoeda en Jerusalem tijdens het voorspoedige bewind van Oezia was een ongevoeligheid voor God en voor het Goddelijke. Ze misten God niet en waren daardoor niet bereid Hem te zoeken. Jesjaja's boodschap van de heiligheid Gods en Zijn absolute heerschappij over hun leven zou hun blind-

Het lied van de wijngaard

5 : 1 *Nu wil ik zingen voor mijn beminde, een lied van mijn lief, van zijn wijngaard...*
De beminde heeft een wijngaard, geplant in de aarde van het land Israel. Hij doet alles om er straks een wijngaard op te laten gedijen (1-2). Nadat hij een omheining gezet heeft en de stenen uit de aarde heeft verwijderd, plant hij een wijnstok van de edelste soort. In het midden bouwt hij een toren voor de bewaking en in de heuvel hakt hij een reservoir uit voor de wijn. *En Hij hoopte dat hij druiven voort zou brengen. Maar hij bracht ondrinkbaars voort...*
De gelijkenis is duidelijk in al zijn details. De Beminde, de God van Israel, heeft voor Zijn volk in heilige aarde alles voorbereid wat Zijn kinderen nodig hebben. De vijanden heeft hij verwijderd, in het midden heeft Hij een heiligdom gebouwd om Zijn Inwoning tussen hen te laten verwijlen. En na dit alles hoopt Hij dat de druiven van de wijngaard de *planters van Zijn verlustiging* (Awraham, Jitschak en Ja'akov) waardig zullen zijn. Maar de wijngaard brengt ondrinkbaars voort: *het zaad van kwaadbedrijvers, verderfbrengende kinderen*, zoals Jesjaja de nazaten van de voorouders in 1 : 4 karakteriseert.
En dan wendt God Zich tot de *inwoners van Jerusalem, en de stam Jehoeda* (3) om recht te spreken tussen de Beminde en Zijn wijngaard! Daarmee wil Hij het volk ertoe brengen zich op te richten uit zijn laagheden en zijn daden te overdenken. Maar de reaktie blijft uit. Wat doet God? Niet anders dan de wijngaard zijn bescherming ontnemen. Wilde dieren breken door de omheining heen en eten of vertrappen de druiven. Dieren maken geen verschil tussen de ene of de andere wijngaard. Het zo liefelijke begin heeft een vreselijk einde. Dat God Zijn Aangezicht verbergt is de zwaarste aller straffen.
De gelijkenis van de wijngaard was bekend in het volk. De profeten verwijzen er meermalen naar (Hosj 9 : 10; Jer. 2 : 21; en zie Ps. 80).

heid en hardnekkigheid alleen versterken en hun harten verharden. Het merendeel van zijn toehoorders zou zijn boodschap verwerpen. En hoe rijker de lering die hun gezegd wordt, hoe dieper de schuld voor het verwerpen ervan. Al aan het begin van Jesjaja's roeping tot profeet wordt hem dit alles ingeprent. En het resultaat van Jesjaja's profeteren wordt nu beschreven *alsof* het er het doel van was.'
Abravanel heeft een zeer verrassende verklaring voor onze zin. Ook hij brengt ons vers in verband met het relaas van de tien plagen, waar steeds weer gezegd wordt dat God het hart van Farao verhardde (te beginnen met Ex. 7 : 3). Voor hem is het ondenkbaar dat God de weg van de ommekeer voor welk mens ook sluiten zou en voorkomen zou dat mensen de profetieën zouden begrijpen en tot omkeer komen! Hij wijst erop dat Farao zijn volk zeker al na de eerste plaag zou hebben laten gaan, wanneer die plaag zolang had voortgeduurd tot Farao wel tot toegeven gedwongen zou zijn.
Het is het feit dat de plaag weer ophoudt, dat Farao's hardnekkigheid oproept. Farao raakt eraan gewend dat iedere plaag weer ongedaan wordt gemaakt, en dát is het wat hem steeds weer zijn hart doet verharden en hem weerhoudt de weg van de omkeer te gaan. En zo is het ook in ons vers. Het feit dat er iedere keer weer redding komt en dat Jesjaja het volk door al zijn vermaningen heen steeds weer wijst op de uiteindelijke verlossing, maakt het hart van het volk vet. Juist de steeds herhaalde boodschap van verlossing en het feit dat God steeds weer terwille van Israel ingrijpt, maakt dat het volk zijn vermaningen en zijn waarschuwingen niet ernstig neemt. En dat zeker niet in een periode van voorspoed. Het is dus paradoxalerwijs juist de belofte op de uiteindelijke verlossing die het hart van het volk verhardt, zijn oren en ogen sluit en zijn hart vervet! En dit brengt God tot Zijn bittere, haast wanhopige ironie. Maar waarom dan toch de profetie, wanneer profeteren niets uithaalt? De Talmoed antwoordt (bBerachot 34b): 'Alle profeten profeteren uitsluitend tot hen die omkeer doen'. Wat het volk als geheel niet horen kan, kunnen enkelingen horen.

11 *En ik zei: tot wanneer mijn Heer?! En Hij zei: tot wanneer de steden verwoest zijn, geen inwoners meer, huizen, geen mens meer erin, het land van de mens verwoest tot dorheid. Verwijderen wil ik de mensen, groot wordt de verlatenheid in het midden van het land. Maar dan, wanneer nog een tiende deel erin is en dit opnieuw wordt afgegraasd – Als een eik, als een steeneik, waarvan bij het vallen een stomp overblijft, zijn stomp een heilig zaad.* Het eerste deel van de zin, waarvan we het staccato in onze vertaling proberen weer te geven, werd tijdens de regering van Chizkiahoe bewaarheid met de verwoesting van het noordrijk Israel en de verbanning van zijn inwoners. Een tiende deel rest dan nog, nl. Jehoeda en degenen die daarheen konden vluchten. Maar ook Jehoeda zal uit zijn land verdreven worden. En wat dan nog over is zal opnieuw worden 'afgegraasd', zoals een oogst (bv door sprinkhanen) wordt afgegraasd. En dan verschuift de beeldspraak naar de belofte voor de toekomst. De 'rest van Israel' wordt vergeleken met twee eiken, die volgens Ibn Ezra voor de poort van Jerusalem stonden en niet te ontwortelen zijn. Hoezeer hun bladeren en takken ook worden afgesneden, uit de stomp komt weer nieuwe bloei. Zo wordt Israel gesnoeid en gesnoeid, en via afbraak gelouterd tot zijn bestemming van een werkelijk heilig volk.

Een merkwaardige opdracht

6 : 9 *Hij zei: Ga, zeg tot dit volk* [en niet 'tot Mijn volk' of 'jouw volk', maar misprijzend 'dit volk': vgl. Ex. 32 : 7v]: *Hoor slechts, hoor, maar onderscheidt niet, zie slechts, zie en begrijp het niet.* En dan volgt de zin waarop we ook in de kolommen hiernaast zijn ingegaan: *Maak het hart van dit volk vet* [d.w.z. ondoordringbaar] *stomp af zijn oren, plak dicht zijn ogen. Anders zou het met zijn ogen kunnen zien, met zijn oren horen, met zijn hart onderscheiden, omkeer, genezing zou het zijn.*
Het klinkt of Jesjaja met alle middelen de ommekeer van het volk moest zien te verhinderen! We zouden verwachten dat God Zijn volk juist zou willen waarschuwen en tot omkeer bewegen!
Voor een inzicht in deze merkwaardige opdracht kunnen we te rade gaan bij andere teksten. Zoals Ex. 7 : 3: *En Ik zal het hart van Farao hard maken en Ik zal Mijn tekenen en wonderen vermeerderen in het land Egypte.* God wilde met een lange reeks plagen Egypte Zijn grootheid tonen: *En de Egyptenaren zullen weten dat Ik de Eeuwige ben* (5).
Deze verklaring voor de verstokking van Farao lost het probleem niet op. Ramban formuleert het kort en krachtig: 'Wanneer God Farao's hart verhardde, wat was dan zijn overtreding?' Is een mens nog wel verantwoordelijk als God hem doet volharden in zijn kwaad? Vervangen we de Eeuwige, Israels levende Verbondspartner, niet door het kille noodlot, wanneer we dat geloven?
Eén antwoord zou aldus kunnen luiden: Ondanks alle invloed vanuit de hemel, gaat de eerste intentie tot goed en kwaad van de mens zelf uit en daarom blijft hij verantwoordelijk. Dit inzicht is verwoord in de midrasj. Over de woorden *Als je luistert, ja luistert naar de stem van de Eeuwige* (Ex. 15 : 26), zei Ben Azzai: Waarom staat er eerst *Als je luistert* en dan nóg een keer *ja luistert?* [deze dubbele formulering wordt in de meeste vertalingen niet weergegeven]. Daaruit leer je dat als iemand luisteren wil, men hem na verloop

De profeet verdedigt zijn volk (Jesj. 2)

In Jesajahoe 2 stuiten we op enkele schrille overgangen, die om verklaring vragen. In 2 : 1-4 wordt ons een wereld van vrede in het uitzicht gesteld: alle volken zullen zich onderwerpen aan de Tora en geweld voor altijd afzweren. Het liefelijke beeld van de zwaarden die tot ploegscharen worden omgesmeed (4) en de oproep tot omkeer (5) worden echter ruw afgebroken en gevolgd door een felle aanklacht. Zo vredig het begin is, zo grimmig is de beschuldiging die volgt en die uitmondt in de aankondiging van de onheilspellende Dag van de Eeuwige aan het slot (10-22).
Het toekomstvizioen in 2 : 1-4 met de beeldende kracht van zijn sobere formuleringen en zijn wereldomspannende reikwijdte, heeft de fantasie van alle volgende generaties steeds weer geprikkeld. Maar waarom worden een aanklacht en een aankondiging van rampspoed over Israel zo feestelijk ingeluid met een toekomstperspectief van wereldvrede? Bedenken we dat deze profetie volgt op de eerste, die met dezelfde woorden begint. Alleen volgt nu eerst het stralende toekomstvizioen dat door omkeer werkelijkheid kan worden. En daarop volgt opnieuw de wanhoop om het volk dat dit maar niet zien wil.
Ziehier hoe de overgang zich voltrekt. In 5 onderbreekt Jesjaja zijn profetie van de verlossing en schreeuwt uit: *Huis van Ja'akov, laat ons toch gáán, binnengaan in het licht van de Eeuwige* en meteen daarop volgt de noodzaak van die oproep: *Verworpen hebt U immers Uw volk, het huis van Ja'akov want ze zijn vol van het oostelijke* [van de afgodendienst van de landen ten oosten van Israel] *en van waarzeggerij als de Filistijnen* [ten westen], vol van rijkdommen en paarden, enzovoort. Deze beschrijving besluit dan met 9: *maar de mens wordt neergehaald, vernederd wordt de man: vergeef het ze niet!*
Bezien we nu het hoofdstuk wat nader. Alle volken zullen als een rivier toestromen naar de dan hoog verheven Tempelberg (2) en optrekken naar het huis van de God van Ja'akov: *opdat Hij* (of hij?) *ons lere aangaande Zijn* (of zijn?) *wegen* (3). Wie is 'hij'? Zal de Eeuwige Zelf de volken in Zijn Tora onderrichten? Volgens Rambam (Hilchot Tesjoeva 9 : 2) zal de koning Masjiach uit het huis van David dit doen. Deze zal immers een man van volmaakte wijsheid zijn en een profeet *bijna* zo groot als Mosjè. 'Bijna', want een groter profeet dan Mosjè zal er nooit meer zijn. Rambam wil zijn lezers daarmee op het hart drukken dat de Masjiach de Tora van Mosjè nooit zal kunnen wijzigen (een bedekte toespeling op het Christendom?). Maar hij zal haar verklaren. Zullen alle volken zich bij het Jodendom aansluiten? Of zullen ze alleen Godvrezenden worden, die zich vrijwillig aan een aantal geboden zullen houden? We weten het niet. De belofte blijft vooralsnog vol mysterie.
Maar tot wie zijn de woorden *Ge hebt uw volk verlaten* eigenlijk gericht? Tot het huis van Ja'akov? Tot de koning die de Tora niet eert en het volk aan zijn lot heeft overgelaten om zich te verrijken met goud, zilver en paarden (7), wat hem volgens de Tora uitdrukkelijk is verboden (Deut. 17 : 16-17)? De mystieke commentator Alsjeich komt tot een heel andere en verrassende uitleg: de beschuldiging richt zich tot God zelf! De profeet is meer dan een spreekbuis van de

van tijd ook luisteren dóet. En wanneer hij wil vergeten, dóet men hem na verloop van tijd vergeten' (Mechilta deRabbi Jisjmael, Friedman 46b). Een andere midrasj laat God aldus tot Farao spreken: 'Eerst heb jij je hart hard gemaakt, van nu af aan zal Ik de verharding doen toenemen' (*Tòra Sjlema*). De verharding ontnam noch Farao, noch het Jehoeda uit onze tekst de verantwoordelijkheid. Farao verhardde eerst zelf zijn hart (Ex. 7 : 13,22; 8 : 11 [soms 15], 15 [19], 28 [32]; 9 : 7). Ook Jehoeda gaf eerst zelf blijk van zijn verstokking (Jesj. 1-5). Dit kan misschien mede verklaren waarom het boek Jesjaja niet begint met het verhaal van zijn wijding, dat pas volgt in hoofdstuk 6; de voorafgaande hoofdstukken laten zien hoe het volk al een lange weg van verblinding gegaan was, voor Jesjaja met zijn merkwaardige opdracht werd belast. God trekt alleen lijnen door, waartoe mensen zelf de eerste aanzet geven. Volgens vele commentatoren wil God de mensen juist tot omkeer brengen dóór hun hart te verstokken. Zo leggen Ramban en Josef Albo (*Sefer Ikariem*) omstandig uit hoe God door de verharding en de lange reeks plagen hoopte dat Farao Israel uit oprecht ontzag voor de Eeuwige zou laten gaan, en niet vanuit de schrik van het moment. Wanneer Israel al na één of twee plagen zou zijn bevrijd, zouden de Egyptenaren dit aan het toeval hebben kunnen toeschrijven (Vgl. ook *Tenachon over de Tora*, 10, p. 161-162).
Ook in Jesj. 6 kunnen we een dergelijke bedoeling achter Gods handelen zoeken. Door de maat van het kwaad te laten vollopen en daarmee de consequenties te verzwaren, wilde God bereiken dat in de toekomst een klein deel van het volk niet heel hun hart omkeer zou doen: *Het tiende deel blijft daarin over en het zal opnieuw worden verwoest, zoals een terebint en een eik na het vellen een romk overhouden; een heilig zaad zal zijn romk zijn.* (MvL)

Allerhoogste. Naast woordvoerder voor God is hij ook de vertegenwoordiger van zijn volk, waarmee hij zich emotioneel niet minder verbonden voelt. Hij verbreekt het ijzingwekkende zwijgen van het volk en gaat een dialoog met God aan, de meest intense vorm van de omgang met Hem. Hij voert deze dialoog uit naam van het volk, zoals Awraham dat deed voor de inwoners van Sedom (Gen. 18) en Mosjè voor Israel (Ex. 32). Met de woorden: *Ja, U hebt Uw volk verlaten* (6) neemt Jesjaja het volgens Alsjeich onbeschroomd op voor zijn volk. De Koning der koningen laat hij weten: het is nog altijd *Uw volk* ('amcha') dat Gij verlaten hebt! Omdát God zich in Zijn toorn verborgen heeft is het volk in vertwijfeling gaan vertrouwen op magie en bijgeloof (6,8). God heeft het volk van Zich vervreemd door Zich af te wenden. *Uw volk* is geworden tot *huis van Ja'akov,* tot een volk dat de naam Israel niet meer waardig is. Als een slechte vader heeft de Heilige nagelaten zijn zoon op tijd te tuchtigen. De grote rijkdom (7) heeft het volk nog verder doen afdwalen.

Maar besluit Jesjaja zijn schildering van het verval van het volk dan niet met de woorden *vergeef het hun niet?* Kunnen ook die tot God zijn gericht? Is het denkbaar dat de profeet, die even te voren God verantwoordelijk heeft gesteld voor het verval van Zijn volk, Hem nu vraagt hen niet te vergeven? Nee, zegt Alsjeich, God zegt dit tot Jesjaja! En wel als antwoord op de beschuldiging *U hebt Uw volk verlaten.* Met *vergeef het hen niet* wil God Jesjaja zeggen dat Hij de schuld niet kan wegnemen van het volk dat zichzelf zo ongekend venederd heeft. De duisternis die het omhult is niet het noodlot van iemand die van zijn geboorte af met blindheid is geslagen. Het volk wist van het licht en ieder ogenblik had het zich weer naar het licht van de Tora kunnen wenden. De spanning tussen de oproep in Gods licht te wandelen (5) en het schrikwekkende gericht in 10-22 dat over het volk wordt afgeroepen, maakt echter deel uit van Gods liefderijke toenadering. Zoals een vader tegen beter weten in genezing afsmeekt voor zijn kind, wetend dat het ongeneeslijk ziek is, heeft God Zijn volk tot het laatste opgeroepen te gaan in Zijn licht. Het volk is echter al te diep gezonken en het oordeel is onvermijdelijk.

Pas hier, in het gericht (10-22) treedt de universele strekking van de profetische boodschap tenvolle aan het licht. Gods oordeel geldt élke hoogmoed en macht, waar ook ter wereld: in 17, 20 en 22 is sprake van 'de mens', en niet meer alleen van Israel. Het gericht, dat ook Israel treffen zal, bevat volgens Alsjeich echter een kern van troost. Het oordeel leidt niet naar de afgrond. Het zal een zware weg blijken naar het land van de verlossing. Het licht van de verlossing zou (ook voor de volken) al doorgebroken zijn wanneer het huis van Ja'akov aan de oproep tot omkeer gehoor had gegeven. Nu het daartoe zelf de kracht niet meer bezit, zal het in de barensweeën van de messiaanse tijd tot omkeer worden gedwongen. In de Talmoed (bSanhedrin 97b) verwoordt Rabbi Jehosjoea dit aldus: 'De Allerhoogste zal over hen een koning doen opstaan wiens decreten even hardvochtig zullen zijn als die van Haman, opdat Israel omkeer zal doen. En dan zal Hij ze naar het goede terug doen keren'. (MvL)

Jesjaja in het gebedenboek

Tal van teksten uit het boek Jesjaja zijn verwerkt in het gebedenboek. We noemen er enkele. Zo komt het *Heilig, heilig, heilig de Eeuwige der heirscharen, heel de aarde is van Zijn glorie vervuld* (6 : 3) driemaal in het ochtendgebed voor: in de eerste beracha voor het Sjema (Dasberg-sidoer p. 38), in de *kedoesja* (de herhaling van de 3e beracha van de Amida; een van de hoogtepunten van de eredienst; Dasberg p. 44) en nog eens tegen het einde van de dienst (p. 69-70). De 3e keer wordt de zin ingeluid met 59 : 20-21: *Er komt een verlosser voor Tsion* enz. en gevolgd door de verklarende Aramese vertaling die we citeerden op blz. 108.

Vlak voor het begin van de Amida wordt gezegd: *Onze Verlosser, de Eeuwige der heirscharen is Zijn Naam, de Heilige Israels* (47 : 4). Als de Torarol uit de ark wordt genomen zegt men (na Num. 10 : 35) Jesj. 2 : 3: *Want van Tsion gaat de Tora uit, het Woord van de Eeuwige van Jeroesjalajiem.* Als na de lezing de Tora aan de gemeente getoond wordt, zegt men o.a. *De Eeuwige verlangt omwille van Zijn gerechtigheid dat Hij de Tora groot en heerlijk maakt* (42 : 21). Na het Alenoegebed zeggen we na *Vrees niet voor een plotselinge schrik of voor een verwoesting door slechtaards, als die komen mocht* (Spr. 3 : 25): *Maken jullie maar plannen, ze worden verijdeld, afspraken, ze houden geen stand, want de Eeuwige is met ons* (Jesj. 8 : 10); *tot in de ouderdom ben Ik er, tot in de grijsheid. Ik draag het, Ik heb het gemaakt, Ik zal het verheffen, Ik zal het dragen en doe ontkomen* (46 : 4; Dasberg p. 73).

Sommige gebedsteksten zijn met kleine veranderingen aan Jesjaja ontleend. Zo begint de 1e beracha voor het Sjema met de woorden: 'Die het licht vormt en de duisternis schept, die de vrede maakt en alles schept'. De laatste woorden luiden bij Jesjaja *en het kwade schept* (45 : 7); omdat men hier niet aan het kwade wil herinneren, heeft men de tekst verzacht (bBerachot 11b; zie voor deze zin ook p. 124).

Lernen met Tenachon

Met ingang van de nieuwe jaargang krijgt deze rubriek een iets andere vorm. In de eerste plaats omdat de 'latere profeten' waarmee we nu beginnen, een andere aanpak vragen dan de 'eerste profeten' die we in de eerste jaargang bespraken. Ook uw reacties op deze rubriek hebben echter een rol gespeeld. We zijn dan ook benieuwd naar uw mening over deze nieuwe vorm van 'Lernen met Tenachon'.
Ook in zijn nieuwe vorm is deze rubriek in de eerste plaats bedoeld voor Tenachon-studiegroepen, die een kleine handleiding bij hun studie op prijs stellen. De vragen zijn gegroepeerd per artikel. Steeds zijn er eerst een of twee vragen ter inleiding, als 'warming up'. Dan leest en bespreekt u met elkaar het betreffende artikel en tenslotte volgen er dan nog een of meer verwerkingsvragen. Uiteraard is het heel goed mogelijk uw eigen variatie op deze werkwijze te maken.

Jesjajahoe's voortgaande profetie

a. Lees Jes. 1 : 1. In welke tijd en situatie leefde en werkte Jesjaja? (zie bijlage bij *Tenachon* 6 en 'Historische achtergrond', p. 101-102).
b. Bespreek met elkaar wat naar uw gevoel het wezen is van profetie.
c. Lees en bespreek 'Jesjajahoe's voortgaande profetie' (p. 97-99).
d. Probeer in uw eigen woorden samen te vatten wat de profeten, volgens dit artikel, in hun profetieën duidelijk willen maken.
e. Hebben naar uw idee de lessen van de profeten ook nog een betekenis voor onze situatie hier en nu?

Jesjaja's profetische ervaring

a. Lees Jes. 6 : 8-13. Hoe zou de profeet het, naar uw gevoel, zelf (emotioneel) ervaren een dergelijke opdracht te moeten uitvoeren?
b. Lees en bespreek 'Jesjaja's profetische ervaring' (p. 99-100).
c. Probeer in uw eigen woorden samen te vatten wat het, volgens dit artikel, betekent profeet te zijn.

Struktuur van het boek

a. Blader het boek Jesjaja door en probeer u een indruk te vormen van de struktuur van het boek.
b. Lees en bespreek 'Struktuur van het boek Jesjajahoe' (p. 100-101).
c. Wat zijn, volgens dit artikel, de polen waarnaar het boek geordend is? Probeer in uw eigen woorden samen te vatten hoe deze polen in het boek naar voren komen.
d. Welke argumenten pleiten tegen de eenheid van het boek en welke ervoor?

De grote thema's van Jesjaja

a. Lees 'Heilig, heilig, heilig' (p. 103). Probeer in uw eigen woorden te formuleren wat wordt bedoeld wanneer God de Heilige genoemd wordt.
b. Lees en bespreek 'De grote thema's van Jesjajahoe' (p. 102-4).
c. Probeer in uw eigen woorden samen te vatten wat de grote thema's van Jesjaja zijn en wat ze voor de mens (als gemeenschap en als individu) betekenen.
d. Probeer onder woorden te brengen wat deze thema's u persoonlijk zeggen. Zijn er dingen waarmee u moeite hebt?

De wijding van Jesjaja

Bestudeer Jes. 6 : 1-13. Ga daarbij als volgt te werk:
a. Lees het hele stuk een keer aandachtig door, het liefst hardop.
b. Vergelijk verschillende vertalingen van vers 1.
c. Bespreek vers 1 met elkaar. Wat in dit vers is u duidelijk en waar hebt u vragen bij?
d. Lees de uitleg van vers 1 in 'De wijding van Jesjaja' (p. 106-109) en bespreek die met elkaar. NB op sommige punten wordt meer dan één verklaring gegeven.
e. Probeer te formuleren welke nieuwe inzichten u bij dit vers hebt gekregen.
f. Herhaal b-e voor elk volgend vers. Gebruik voor vers 9 ook het artikel 'Een merkwaardige opdracht' (p. 109-110).
g. Probeer tenslotte in uw eigen woorden samen te vatten wat, naar uw gevoel, de kern van dit bijbelgedeelte is. Bijvoorbeeld door een nieuw kopje te bedenken.

De eerste profetie

Bestudeer Jes. 1 : 2-20. Ga daarbij als volgt te werk:
a. Lees de tekst aandachtig (het liefst hardop en bij voorkeur in meer dan één vertaling) en bespreek deze met elkaar. Wat in dit stuk is u duidelijk en waar hebt u vragen bij?
b. Lees 'De eerste profetie' (p. 106-107) en 'Wanneer jullie het gebed veel maakt, hoor Ik niet' (p. 104) en bespreek deze artikelen met elkaar.
c. Welke nieuwe inzichten hebt u bij de tekst gekregen?
d. Probeer in uw eigen woorden samen te vatten wat, naar uw gevoel, de kern van dit bijbelgedeelte is. Bijvoorbeeld door een nieuw kopje te bedenken.

De profeet verdedigt zijn volk

Bestudeer Jesj. 2 op dezelfde wijze als Jes. 1. De bespreking van de tekst vindt u op p. 110-111.

Het lied van de wijngaard

Bestudeer Jes. 5 : 1-7 op dezelfde wijze als Jes. 1. De bespreking van de tekst vindt u op p. 108. (DvU)

Colofon

Tenachon verschijnt elke twee maanden.

Uitgever:
B. Folkertsma Stichting voor Talmudica
B. Folkertsma Center for Jewish Studies
Burgemeester Lambooylaan 18
1217 LD Hilversum (035-219406)
Redactie: Eli Whitlau
Abonnementen:
Boekencentrum b.v.
Postbus 29
2700 AA Zoetermeer
(079) 615481
Abonnementsprijs: *f* 70,– per jaar.
Prijs van losse nummers *f* 12,50
Het abonnementsjaar loopt van 1 oktober tot 30 september

© 1987 B. Folkertsma Stichting voor Talmudica